

**Нови
изследвания
по генеративен
синтаксис
на българския
език**

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „Проф. МАРИН ДРИНОВ“

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПО ГЕНЕРАТИВЕН
СИНТАКСИС
НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

СОФИЯ • 2013

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО
„Проф. МАРИН ДРИНОВ“

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE
„PROF. LYUBOMIR ANDREYCHIN“
New Studies in Generative Syntax of Bulgarian

Съставителство: *проф. д-р Светла Коева, проф. д-р Илияна Кръпова*

Редакционна колегия: *проф. д-р Илияна Кръпова,
доц. д-р Йовка Тишева,
проф. д-р Светла Коева*

Редактор: *гл. ас. д-р Цветана Димитрова*

- © Олга Арнаудова, Желко Бошкович, Елена Димова, Иван Иванов, Мери Лакова, Илияна Кръпова, Мария Луиса Риверо, Кетрин Рудин, Румяна Слабакова, Стивън Франкс, Гулиелмо Чинкуе, автори, 2013
- © Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 2013
- © Константин Атанасов Жеков, художник на корицата, 2013
- © Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2013

ISBN 978-954-322-612-2

Съдържание

1.	Илияна Кръпова. Предговор	5
2.	Кетрин Рудин. Уводни думи.....	15
3.	Мери Лакова. Начало на генеративно- трансформационното описание на синтаксиса на българския език.....	17
4.	Гулиелмо Чинкуе. Нови доказателства за Универсалната граматика	31
5.	Мария Луиса Риверо. Избрани проблеми от българската морфология и синтаксис: анализ от гледна точка на Минималистката програма	67
6.	Стивън Франкс. Кратко описание и анализ на парадигматичните клитики в българския език.....	111
7.	Кетрин Рудин. Многократни свободни к-релативи и корелативи	137
8.	Елена Димова. За реда на въпросителните думи в българските въпросителни изречения.....	165
9.	Желко Бошкович. Каква е проекцията – DP или NP?	185
10.	Иван Иванов и Румяна Слабакова. Удвояването на допълнението с клитики при изучаващите български като втори език – изследване на Хипотезата за интерфейсите.....	209
11.	Олга Арнаудова. Яркост и контраст в говоримия български език: лява дислокация на топика и контрастни топик-фокус вериги	239
12.	Илияна Кръпова. Подчинени определителни изречения към опорно съществително име.....	263
	Биографична справка	297

ГЕНЕРАТИВНАТА ГРАМАТИКА И ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ СИНТАКСИС ОТ НАЙ-НОВО ВРЕМЕ

Илияна Кръпова

Университет Ка' Фоскари (Венеция)

Генеративната граматика намери място сред теоретичните направления в българската лингвистика сравнително скоро, за разлика от други, значително по-рано утвърдени теоретични подходи като *Функционалната граматика*, *Грамматиката на зависимостите*, *Логическата граматика* и др. Ориентацията на българското езикознание през XX в. не се различаваше съществено от тези в повечето европейски страни, в които структурализмът си беше извоювал най-сериозни позиции и се беше наложил като доминиращ изследователски подход. Появата на Ноам Чомски на научната сцена отбелязва началото на революционен похват не само в методологично, но най-вече във философско отношение. Основните въпроси, с които Чомски предизвиква лингвистите на XX в., бяха и си остават въпросите за това, какво представлява знанието на един естествен език, как се усвоява това знание и как се употребява. За традиционно мислещите лингвисти първото, а вероятно и най-шокиращото впечатление от тази теория е формалният апарат, с който *Генеративната граматика* представя математически изчислимите отношения между езиковите елементи и равнища. Този апарат е силно повлиян или изцяло зает от точните науки, на първо място от математиката, от която са заети и основните понятия и дефиниции на теорията – генериране, рекурсия, конституентни (фразово-структурни) правила, редици, множества, дървовидни репрезентации на синтактичните структури и т.н. Вероятно поради това генеративните анализи изглеждат твърде нетипично и не се вписват в идеите и опита на повечето български лингвисти от поколението на проф. Йордан Пенчев – и те предпочитат да останат встрани от революционните за времето си идеи на генеративизма.

Друга причина за слабата популярност на генеративната лингвистика може да се потърси в липсата на философски дебат не само за природата на езика, но и за това, коя е най-добрата теория за него, т.е. теорията, която може едновременно да опише точно неговата емпирия, да обясни адекватно неговата онтология и да предложи хипотеза за това най-важно еволюционно предимство на човека като биологичен вид. В САЩ тези философски проблеми на езика и неговата семантика са подложени на разгорещени обсъждания и се сливат с такива централни и за философията проблеми като отношението език-свят (извънезиковата действителност), знанието, истината, символните системи, човешкия ум и т.н.

Немалка роля за почти пълното игнориране на генеративната теория в изследванията на синтаксиса на българския език изигра и фактът, че от сре-

дата на XX в. българското езикознание се намира под силното теоретично и методологическо влияние на съветското езикознание. Дори начинът, по който в началото се произнасяше името на основоположника на генеративизма – Хомский, а не Чомски, показва, че информацията е достигала до българската научна общност индиректно. Съветското езикознание от този период, здраво стъпило върху принципите на емпиризма (отчасти на позитивизма), на бихейвиоризма и изобщо на индуктивния подход, стои на диаметрално противоположни позиции в сравнение с Чомскианската лингвистика, която по същността си е една дедуктивна, антибихейвиористична и рационалистична наука.

Наред с тези теоретико-методологически и конюнктурни причини за късното навлизане на генеративизма у нас трябва да се посочи и още една – твърде „опасната“ личност на неговия основател Ноам Чомски – анархист по убеждения, противник на всякакви режими, включително и на комунизма, дисидент и вечен опозиционер.

Въпреки всичко обаче идеите на Чомски все пак достигат до България, при това по доста по-различен път в сравнение с останалите славянски и балкански страни, където популяризирането им става обикновено от филолози англицисти, пренесли методите на генеративната лингвистика в анализа на родните си езици. У нас този „трансфер“ на идеи става от проф. Йордан Пенчев, който открива във формалната лингвистика онази визия за теорията за езика, която по-късно ще пренесе в собствените си трудове.

Два са периодите в развитието на генеративната лингвистика у нас – период на навлизане и осмисляне на идеите на Чомски, популяризиране, прилагане на теорията за по-прецизно описание на българския език; и период на превръщане на българския език в обект на изследователски интерес от страна на българските учени и на водещи слависти генеративисти.

Навлизането на генеративната граматика в България е белязано от скептицизъм, достигащ до пълно неприемане и дори отричане на теорията от страна на повечето български езиковеди. Дълбокото неразбиране на принципите и задачите, които си поставя тази теория, води до подценяването ѝ, а пренебрежението към нея се събира в израза „буржоазна кинкалория“, често използван по повод на заниманията на Йордан Пенчев. Оказвайки се по тази причина „дисидент“ отвътре, проф. Йордан Пенчев трябваше да заложи собствения си авторитет в защита на тази нестандартна изследователска програма, а с течение на времето успя да извоюва и уважение към нея. Първата му книга *Строеж на българското изречение* (Пенчев 1984), силно повлияна от книгата на Чомски *Aspects of the Theory of Syntax* (Чомски 1965), представлява първото системно приложение на трансформационния подход върху българския език и на практика поставя началото на българския генеративен синтаксис. Въпреки че този негов блестящ труд, заедно с по-ранния *Основни интонационни контури в българското изречение* (Пенчев 1980) положиха фундамента, върху който би могла да се конструира новата парадигма в анализа на българския език, тази парадигма не успя да се наложи

през 80-те години, до голяма степен и заради вътрешни (за самата генеративна теория) методологически причини (Чомски 2012). Освен това равнищата на абстракция, с които работи генеративната теория, често не намират път към диалога с приложно-ориентираните подходи.

Политическите и последвалите социо-културни промени след 1989 г. оказаха влияние на академичната общност и научния живот, улесниха притока на идеи и създадоха по-добри условия за академичен обмен. Новата ситуация разкри възможности за цяло поколение лингвисти, тогава в съвсем млада творческа възраст, да се насочат към търсене на алтернативни модели за описание на езика по принцип и на българския език в частност. Разработките на проф. Пенчев през 90-те години, макар и не много на брой, но посветени на базисните въпроси за строежа на българския език (за неконфигурационната природа на българския синтаксис (Пенчев 1991), рефлексивни и реципрочни конструкции, залог и диатеза (Пенчев 1995, 1996а, 1996б), време и модалност (Пенчев 1994а, 1994б), или всеобхватни по проблематика като класическите му трудове *Български синтаксис. Управление и свързване* (Пенчев 1993) и *Синтаксис на съвременния български книжовен език* (Пенчев 1996) чертаят онези насоки, които пораждат вълната на интереса към генеративния синтаксис у нас. В този период генеративната граматика остава по-популярна от конкурентните ѝ теории като *Опорната фразова граматика* (Head-driven Phrase Structure Grammar, HPSG), *Когнитивната граматика* (Cognitive Grammar) и др., също навлизащи в България, но утвърдили се едва в края на 90-те години и през първото десетилетие на този век. Компютърната лингвистика и други сродни направления също получават доста бурно развитие, а по-късно събират дори и повече последователи от генеративизма, вероятно поради своите теоретико-приложни аспекти.

Класическият труд *Синтаксис на съвременния български език* (Пенчев 1996) заслужава специално внимание, защото той стана „библията” на българския генеративен синтаксис, а на своя автор заслужено извоюва прозвището „Хектор на българския генеративизъм”, дадено му от проф. Хенк ван Риймсдайк на една от конференциите по формални подходи в България. Освен че обобщава резултатите от основните постижения на това направление за българския език, тази работа служи като въведение в основните понятия и положения на самата теория, поради което стана основен библиографски източник за академичните курсове по синтаксис в Пловдивския и в Софийския университет (дори и днес).

През 90-те години на ХХ в. се оформиха няколко неформални центъра по генеративен синтаксис в България. На първо място трябва да се посочи Институтът за български език, особено Секцията за компютърно моделиране на българския език, която просъществува под ръководството на проф. Й. Пенчев до 2001 г., след което беше преименувана в Секция по компютърна лингвистика с ръководител проф. Светла Коева.

В Пловдивския университет, където проф. Пенчев преподава до края на живота си, през 2005 г., се създаде едно неформално общество, което някои

езиковеди обявиха за Школа по генеративна лингвистика. Истината е, че ставаше въпрос за неформално общуване между преподавателите от катедрите по български и английски език и по общо езикознание, които, обединени от ентузиазма си да приложат простотата и елегантността на генеративната теория върху българския синтаксис, се събираха редовно на провежданите от проф. Пенчев семинари, където цареше атмосфера на непознат дотогава интелектуален възторг и конструктивен диалог. Основни академични курсове като *Синтаксис на съвременния български език* и *Общо езикознание* смениха традиционната си физиономия и въведоха теми от теорията на генеративната граматика, като основно следваха споменатите трудове на проф. Йордан Пенчев. Колеги от чуждестранни университети, сред които проф. Стивън Франкс и проф. Гулиелмо Чинкуе, също изнасяха семинари и лекции пред колеги и студенти в Пловдивския университет.

Промяната в научната среда намери отражение и в нарасналия брой генеративни трудове от български учени. Този интерес съвпадна с най-плодотворния период от развитието на генеративизма, наречен *Принципи и параметри*, който е може би и най-продуктивният в цялата история на направлението заради доразвитата от Чомски концепция за наличието на *Универсална граматика*, чиито принципи са фиксирани, а параметрите са ограничен брой теоретични възможности, които всеки отделен език избира как и доколко да реализира. Докато в България тази изследователска програма се прилагаше евристично, т.е. типологичните сравнения с други езици спомогнаха да се разпознаят някои важни синтактични свойства и явления в български език, например лявата дислокация, словоредът на клитиките, структурата на въпросителните изречения (общите *ли*-въпроси и частните *к*-въпроси) и др., в чужбина българският език, все още екзотичен за неславистите, започна да привлича вниманието като източник на доказателства в подкрепа на нови теоретични решения. Илюстрация за това са разработките на проф. Кетрин Рудин от Университета в Небраска, особено поранната ѝ книга *Aspects of Bulgarian Syntax* от 1986 г. (Рудин 1986), посветена на системата на комплементизаторите, движението на *к*-думите, топикализацията и други сродни явления от т.нар. *лява периферия* на изречението. Този фундаментален труд представлява една малка енциклопедия на понятия, дефиниции и анализи, без които е немислимо всяко сериозно изследване на дискурсивната природа на българския синтаксис.

90-те години на XX в. бяха и периодът, в който много български студенти и млади учени, мотивирани от интереса към модерната лингвистика, спечелиха стипендии за докторантури и специализации в чужбина. Блестящи дисертации бяха защитени в много водещи, най-вече американски, университети и българският език от екзотичен стана по-познат или поне по-малко непознат, а това означава и интересен за типологични сравнения. Именно сравнението с другите балкански езици, а и с неродствени езици (напр. бретонски) доведе проф. Мария Луиса Риверо от Университета в Отава до формулирането на интересни хипотези за редица непознати за традицията

синтактични явления – преместването на глагола по функционалните проекции на изречението, формирането на сложните глаголни форми, т.нар. *дълго движение на опората* (long head movement), структурата на *ли-въпросите* и синтаксиса на граматичните (формообразуващи) частици. И до ден-днешен проф. Риверо подготвя докторанти по български език в Отава.

В резултат на общ проект между Пловдивския университет и Университета в Трондхайм, Норвегия, през 1995 г., във вдъхновяващата атмосфера на Стария град в Пловдив, се проведе Първата конференция по формални подходи към южнославянските езици. В нея участваха над 30 учени от България (Института за български език, Пловдивския университет, Софийския университет) и от водещи центрове по генеративна лингвистика в Европа (Университета в Трондхайм, Университета в Тилбург, Академията на науките в Париж/Париж 7 и Сорбоната, Университета на Букурещ), САЩ и Канада. Идеята беше тази конференция да послужи като форум за лингвисти – български и чуждестранни – чийто обект на изследване са южнославянските езици. Статиите бяха публикувани в специален том на *Trondheim Working Papers in Linguistics* под редакцията на проф. Мила Димитрова-Вълчанова и проф. Ларш Хелан. Следващите конференции, проведени съответно в София (1997, 2002) и в Пловдив (1999), затвърдиха интереса към генеративното описание и на други южнославянски езици и добавиха балканските езици към генеративната проблематика – особено гръцкия и румънския език. Конференцията *Формални подходи към южнославянските езици* имаше най-голям успех през 2006 г., в София, когато в нея участваха над 75 души, от които повечето бяха от чужбина. И досега конференцията се провежда на всеки две години под името *Формални подходи към южнославянските и балканските езици* (Дубровник, 2008, 2010, 2012). През тези години бяха създадени научни контакти и изследователски мрежи с колеги от университети не само от балканския регион, но и от цяла Европа и САЩ. Пловдивският университет и Букурещкият университет работиха по проект, посветен на лявата периферия в двата езика. Други научни проекти разработваха в Сорбоната/Париж 4 и Норвежкия научно-технологичен университет.

Всички тези инициативи, в които редовно участваше и проф. Пенчев, спомогнаха изключително много за легитимирането на генеративизма като алтернативен подход в българското езикознание. С годините популярността на българските конференции по формална граматика нарастваше, което личи както от все по-големия брой на заявки за участие от българисти и слависти, така и от международното признание за важноста на този научен форум, споменаван често заедно с най-мощната европейска конференция по формално описание на славянските езици (провеждана веднъж на две години в Лайпциг или в Потсдам, Германия). Тази динамика доведе до няколко важни съвместни проекта, както и до покана от страна на John Benjamins Publishers за публикуване на том в серията *Current Approaches to Theoretical Linguistics* с избрани статии от първата и втората конференция. Сборникът *Topics in South Slavic Syntax and Semantics*, под редакцията на проф. Мила Димитрова-

Вълчанова и проф. Ларш Хелан, се появи през 1999 г. (Димитрова-Вълчанова и Хелан 1999).

От конференцията в Пловдив през 1999 г. се роди още една важна публикация – том 15 на сп. *Балканистика*, издаден през 2002 г. от Университета в Мисисипи и съдържащ 18 статии, посветени на различни проблеми на синтаксиса и семантиката на българския и други балкански езици (Димитрова-Вълчанова, Дайър, Кръпова и Рудин 2002).

През 1999 г. в гр. Пловдив и през 2000 г. в гр. Благоевград се проведеха две поредни летни училища по генеративна граматика за участници от Източна Европа (*Generative Linguistics of Eastern Europe*). Лекционни курсове за начинаещи и напреднали студенти изнесоха известни учени като проф. Гулиелмо Чинкуе (Венеция), проф. Едуин Уилиамс (Принстън), проф. Михал Броди (Лондон), проф. Михал Старке (Женева) и др. И двете издания на лятното училище, което се провежда ежегодно в различни университети, събраха над 100 участници.

През последните две десетилетия самата генеративна теория претърпя съществени изменения в методологично и теоретично отношение – от *Принципите и параметрите* през *Минимализма* до *Радикалния минимализъм*. Бързата смяна на теоретичните парадигми доведе до известно изоставане от актуалното състояние на генеративизма на онези български лингвисти, които през 80-те и 90-те години на XX в. имаха потребността да разработват този подход и в България. По тази причина най-голям дял от разработките по генеративна граматика на български език се пада на чуждестранните българисти, както и на онези бивши студенти (а вече и колеги преподаватели в университети в Америка и в Европа), които решиха да продължат професионалното си развитие в чужбина. Те създадоха значителна по количество и качество продукция от дипломни (магистърски) работи, дисертации, статии в сериозни научни издания и книги. Това е вторият етап на българския генеративизъм – етапът на по-задълбочените от теоретична гледна точка проучвания, някои от които публикуваме в настоящия сборник. Малцината колеги, занимаващи се все още с генеративна теория в България, са ориентирали интересите си основно към проблеми от информационната структура на изречението, като съчетание на формални и прагматични подходи, словоред на изречението и структурата на именната фраза. По-широк се оказва през последните години интересът към аргументната структура като модул не само на генеративния, но и на други модели на езика, напр. *Опорната фразова граматика, Граматиката на референцията и ролята*.

В настоящия сборник са включени девет статии на чуждестранни учени, посветени на някои от централните и най-добре проучени проблеми на българския генеративен синтаксис: функционални категории, лява периферия на изречението; синтаксис на именната група, определеност; морфология на глагола – сложни глаголни форми; клитики и клитична група; многократно движение на въпросителните думи; информационна структура; топик/фокус структурата на изречението. В откриващия сборника текст проф. Мери Лакова

прави преглед на основните трудове на проф. Й. Пенчев и неговия принос към българския синтаксис и генеративната теория.

Статията на проф. Гулиелмо Чинкуе е единствената, непосветена на конкретен материал от българския език. Той разглежда по две групи възможни аргументи в подкрепа на наличието на *Универсална граматика* в основата на естествения език. Проф. Чинкуе търси основания в някои ограничения върху кодирането по граматически път на различни когнитивни категории, които не могат да се обяснят по друг начин освен като наложени от *Универсалната граматика* в даден момент от човешката еволюция.

Проф. Мария Луиса Риверо прави преглед на различни морфологични конструкции и синтактични конструкции от съвременния (разговорен) български език в светлината на *Минималистката програма*. Тези явления се пресичат на повече от едно езиково равнище и за тяхното описание тя се обръща към нови хипотези за мястото на морфологичния компонент в системата на езика.

Статията на проф. Стивън Франкс е резултат от дългогодишните проучвания на автора върху природата, комбинаториката и относителното подреждане, линейно и структурно, на българските клитични местоимения в съпоставка с други славянски езици. Тук са разгледани т.нар. „специални“ клитики във връзка с прозодичните им характеристики, базовото им генериране и движение в структурата.

След класическата си статия, публикувана преди 15 години, в която прави първото системно описание с анализ на въпросите с многократни *к*-думи в български и в другите славянски езици, Кетрин Рудин отново се връща към тази особеност на българския език, този път при релативните изречения. Препозицията на въпросителните думи е разгледана от гледна точка на типа движение на *к*-думите и позицията, към която то е насочено.

Втората статия в сборника, посветена на проблема с многократните конструкции, е на Елена Димова. Авторката дискутира някои семантични фактори, които играят роля за определяне на йерархичния ред, в който се появяват *к*-думите в български език, основния от които е изискването за специфичност на първата преместена *к*-дума.

Статията на проф. Желко Бошкович е част от дългата поредица негови разработки, посветени на теоретичния проблем за категорията на фразата на детерминатора (DP) в езиците, непритежаващи определителен член, какъвто е случаят със сръбски/хърватски¹, руски и други славянски езици. Той показва, че ако приемем простата NP-проекция за тези езици, подкрепена с доказателства от поведението на прилагателните и местоименията в сръбски, разликата с наличието на DP в езиците с определителен член може да доведе до поредица от обобщения за синтаксиса на типологично различни езици.

В изследването си д-р Иван Иванов и проф. Румяна Слабакова представят нови емпирични доказателства за процеса на усвояване на българския

¹ Наименованията на езиците в отделните статии са на авторите.

език като чужд и по-конкретно на дискурсивно определените конструкции, съдържащи удвояване на допълнението с клитика. Резултатите от проведените експерименти показват, че при напредналите, изучаващи езика, е възможно успешното усвояване и на такъв тип конструкции, което поставя в центъра на анализа необходимостта от уточняване на понятието *синтактично-дискурсивен интерфейс*.

В статията си, посветена на т.нар. *лява дислокация с клитики* и на *топикализацията* като две отделни езикови явления, проф. Олга Арnaudова разглежда техните формални признаци и семантични особености. Подчертани са общите закономерности при лявата дислокация в българския език и в други (предимно романски) езици, където това явление присъства. Топикализацията, макар също дискурсивна по природа, се подчинява на друг механизъм (без участие на клитиките) и е свързана с движение на аргументите.

Проф. Илияна Кръпова предлага нов анализ на подчинените определителни (*че-*)изречения към именни опори в българския език. След преглед на основните семантични характеристики на тези опори авторката достига до идеята, че подчинените към тях изречения не са техни комплемементи, а модификатори, близки до редуцираните нерестриktivни релативи, но не и до апозитивните разширения, от които се различават по интонационните контури и други синтактични свойства.

Изказваме специална благодарност на авторите, които с готовност и ентузиазъм приеха поканата за участие.

Цитирана литература

Димитрова-Вълчанова и Хелан 1996: Dimitrova-Vulchanova, M. and L. Hellan (eds.) *Proceedings from the First Conference on Formal Approaches to South Slavic Languages, Plovdiv, October 1995*. Trondheim Working Papers in Linguistics. University of Trondheim.

Димитрова-Вълчанова и Хелан 1999: Dimitrova-Vulchanova, M. and L. Hellan (eds.) *Topics in South Slavic syntax and semantics*. Amsterdam, John Benjamins.

Димитрова-Вълчанова, Дайър, Кръпова и Рудин 2002: M. Dimitrova-Vulchanova, D. D. Dyer, I. Kravova, and C. Rudin. *Papers from Third Conference on Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages*. *Balkanistica*, 2002, 15.

Пенчев 1980: Пенчев, Й. *Основни интонационни контури в българското изречение*. София: Издателство на БАН.

Пенчев 1984: Пенчев, Й. *Строеж на българското изречение*. София, Наука и изкуство.

- Пенчев 1991:** Пенчев, Й. Неконфигурационни явления в българския синтаксис. // *Български език*, 1991, 6, с. 521-525.
- Пенчев 1993:** Пенчев, Й. *Български синтаксис. Управление и свързване*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство.
- Пенчев 1994а:** Пенчев, Й. Време и модалност. // *Български език*, 1994, 2, с. 81-85.
- Пенчев 1994б:** Пенчев, Й. Модалности и време. // *Съпоставително езикознание*, 1994, 6, с. 28-37.
- Пенчев 1995:** Пенчев, Й. Функциите на форманта се/си в съвременния български език. // *Български език*, 1995, 5-6, с. 404-418.
- Пенчев 1996:** Пенчев, Й. *Синтаксис на съвременния български книжовен език*. Пловдив.
- Пенчев 1996а:** Пенчев, Й. Реципрочни конструкции в български език. // *Списание на БАН*, 1996, 4, с. 30-35.
- Пенчев 1996б:** Пенчев, Й. Залог и диатеза. // *15 години Подготвителен курс за чуждестранни студенти. Юбилейна научна сесия. Сборник доклади*, ВМИ-Пловдив, с. 9-12.
- Рудин 1986:** Rudin, C. *Aspects of Bulgarian syntax: Complementizers and Wh constructions*. Columbus, Slavica.
- Чомски 1965:** Chomsky, N. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA, MIT Press.
- Чомски 2012:** Чомски, Н. *Студии за езика и философията на ума*. Съст. и превод Илияна Кръпова. София, Лик.